

MOŽNOSTI ROZVOJE ZEMĚDĚLSKÉHO DRUŽSTEVNICTVÍ V ROZVOJOVÝCH ZEMÍCH

B. JANKOVSKÝ

JANKOVSKÝ B. (Central Co-operative School of the Central Council of Co-operatives, Praha). *Development Possibilities of Agricultural Co-operatives in Developing Countries*. Sbor. ÚVTI - Sociol. zeměd. 11 (1) : 45-55, 1975.

The article starts from an analysis of the structural characteristics of the home economics of developing countries as this was taken over by these countries after the decay of the colonial system. In the article the traditional city sector and the sector of exporting firms and their successively developing relations in which the co-operative movement plays in important part are characterized. Further, the author deals shortly with the various tasks connected with the transformation of the namely traditional sector and the sector of exporting firms especially as far as agricultural production is concerned. Based upon the experience from the development of agricultural and other co-operatives in ČSSR as well as based upon the already existing forms of co-operative enterprises the suitability of agricultural production co-operatives in the area of developing countries and their connection with the tasks of consumption co-operatives and other forms of agricultural non-production co-operatives are estimated by the author.

TŘETÍ SVĚT A JEHO ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA

Ekonomicky málo rozvinuté země a jejich další ekonomickopolitický vývoj jsou v současné etapě světové ekonomiky jedním ze základních problémů. Řešení tohoto problému je důležité nejen z hlediska celosvětového ekonomického vývoje, ale i z hledisek vývoje politického, sociálního a kulturního.

Důvodem ekonomické nerozvinutosti národního hospodářství zemí Třetího světa je ovládnutí těchto zemí, nebo lépe území, koloniální soustavou a deformující působnost této soustavy, kterou po dlouhou dobu měla na vnitřní ekonomiku zemí. Soudobá vnitřní ekonomika zemí Třetího světa, čili rozvojových zemí, je v podstatě ekonomikou rozpadlou. Rozpad této vnitřní ekonomiky je tím větší, čím delší dobu působila koloniální soustava na tu kterou zemi, nebo čím větší měla ta která koloniální země mateřská strategický nebo hospodářský zájem na zemi ovládané. Přitom není rozhodující, o jakou formu kolonialismu šlo nebo kdo byl jeho nositelem.

Koloniální systém způsobil, že se svého času vnitřní ekonomika porobené země přestala vyvíjet na základě vlastních vnitřních ekonomických sil. Místo toho byl zemi vnucen vývoj jiný, který znamenal vytvoření specifické vnitřní struktury, kdy vedle sebe existují vzájemně minimálně spojené sektory — tradiční, městský sektor a sektor exportních firem.

CHARAKTERISTIKA TRADIČNÍHO SEKTORU

Tradiční sektor představuje ve své podstatě domácí způsob života a hospodaření, a to v takovém stavu, v jakém existoval před nástupem kolonialismu. V období koloniálním se tradiční sektor vyvíjel velmi pomalu. Vývoj tradičního sektoru je v jednotlivých rozvojových zemích nebo oblastech odlišný, podle toho, do jaké míry byl zapojován a využíván koloniálním systémem, či o jaký koloniální systém se jednalo.

Tradiční sektor má ve všech rozvojových zemích společné obecné rysy. Po stránce výrobní se jedná o sektor primitivních způsobů výroby potravin a spotřebních produktů, nutných k zajištění existence příslušníků jednotlivých rodin, rodů, kmenů. Hospodářství má převážně naturální charakter a proces reprodukce souvisí převážně s nutností zvýšení objemu výroby na základě zvýšení počtu osob v tradičním sektoru žijících. Podstatně méně je proces reprodukce ovlivněn zvyšující se poptávkou ostatních sektorů. Proces reprodukce je však brzděn nedostatkem volných finančních prostředků na nákup různých modernizačních výrobních prostředků. Technika a technologie výroby je tedy rovněž tradiční, což v současné etapě vývoje, zejména s ohledem na populační explozi, působí i trvalý nedostatek především potravin, které má tradiční sektor zajistit pro obyvatele na něm závislé. Značná část příslušníků tohoto sektoru trpí tedy v současnosti hladem.

V rámci tradičního sektoru existuje nejen tradiční výroba potravin a ostatního spotřebního zboží a statků, ale je zde také tradiční směna. Tato směna je prováděna často formou výměny zboží za zboží, bez použití peněz jako všeobecného ekvivalentu. Rovněž i místo a čas prováděné směny jsou v celé řadě oblastí určovány tradicí.

Tradiční výrobě a směně odpovídá i tradiční spotřeba jak zemědělských tak i nezemědělských produktů, nezbytných k obživě a existenci člověka.

Koloniální systémy neměly valný zájem na zvyšování výroby a životní úrovně v tradičním sektoru. Výjimku tvořily některé komodity sloužící pro sektor exportních firem, kde však často bylo používáno tradiční směny mezi firmou a tradičním sektorem, tedy výměny určité suroviny za spotřební zboží.

V důsledku toho je tradiční sektor charakteristický velmi malým vývojem výrobních sil. Tím je i proces rozvoje výroby a zejména výroby eventuálních přebytků paralyzován. Hlavním prostředkem a součástí všech technologií je v tomto sektoru živá lidská práce.

Tradiční sektor je v podstatě odtržen od tržního hospodářství ostatních sektorů. Jen v některých případech část tradičního sektoru je napojena na sektory ostatní, a to jednak snahou sektoru exportních firem o získání určitých surovin (palmojádro, coprah, kůže apod.) nebo snahou o získání pracovních sil, jmenovitě sezónního charakteru.

Existence tradičního sektoru a zejména jeho přežívání do dnešní doby je výsledkem i dalších faktorů. Jsou to problémy nedostatečného spojení jednotlivých oblastí mezi sebou, nedostatečná spojení mezi městem a venkovem, nedostatečně rozvinutá síť cest, spojů a hromadných sdělovacích prostředků. Rovněž i nerozvinuté školství, velká směsice různých kmenových jazyků, které většinou nejsou spisovné, problémy zdravotní a sociální péče i problémy vlastního kmenového a rodového zřízení působí, že tradiční sektor zůstává svým způsobem uzavřeným sektorem, do kterého velmi pozvolna pronikají inovace.

Pronikání inovací ve výrobních způsobech, i ve všech oblastech života tradičního společenství je velmi ztíženo mnohde staletou zkušeností lidu rozvojových zemí. Tradiční způsob života nepřinesl tomuto lidu naplnění jeho životních, tj. materiálních, kulturních a sociálních potřeb. Avšak uzavření společnosti v tradičním sektoru umožnilo přežít dlouhé období koloniálního útlatku a vytvořit tak hráz snahám po assimilaci, kterou jednotlivé koloniální systémy v době svého panství uplatňovaly. A tak právě tato uzavřenost pomohla přežít koloniální období a zachovat rodová a kmenová společenstva jen málo narušená.

Je třeba říci, že tradiční sektor není jen sektorem zemědělským. Zahrnuje celý pospolný život vesnice nebo lépe řečeno venkova a zůstal zachován i ve městech, jmenovitě v těch, která nebyla opěrnými mocenskými pozicemi při vojensko-policejné administrativním ovládnutí porobených území.

Tradiční sektor se pohybuje především na naturálním základě a svojí produktivností jen málo překračuje hranice vlastní spotřeby. Tržní produkce, omezená řadou faktorů (doprava, nedostatek spojení, nesnadná či nemožná delší konzervace a skladování), je jen malým a nepravdělným zdrojem finančních prostředků pro tento sektor. Naopak převažující část těchto prostředků byla a je i v současnosti získávána prodejem pracovní síly, a to v sektoru exportních firem a částečně i v sektoru městském. Volná pracovní síla je v podstatě nejstálějším zdrojem peněžních důchodů tradičního sektoru.

Vzhledem k těmto charakteristickým rysům vzniká velmi závažná problematika rentabilnosti investic a možnosti investic v rámci jednotlivých podniků tradičního sektoru. Jednotlivý podnik nemá prakticky možnost pořízení nákladnějších modernizačních prostředků, které by mu umožnily zvýšit objem výroby, vyrobit přebytky, skladovat je, popř. transformovat a dopravovat na trh.

Na druhé straně má tradiční sektor nepřilíš rozvinuté tržní vztahy, a to i ve směru spotřeby produktů jiného než domácího (tedy v podniku vyrobeného) původu. Nedostatek spojovací sítě je doprovázen nedostatkem sítě obchodní a malým sortimentem zboží na trhu a spotřeba člověka žijícího v tradičním prostředí je limitována nejen vlastní výrobou spotřebních statků a nedostatkem peněz, ale i málo rozvinutými potřebami. Základními charakteristikami tohoto sektoru jsou tradiční výroba, tradiční spotřeba a tradiční směna.

CHARAKTERISTIKA MĚSTSKÉHO SEKTORU

V rozvojových zemích můžeme vedle sektoru tradičního specifikovat i zvláštní sektor městský. Jde v podstatě o větší města, ve kterých byla soustředěna administrativa dřívější koloniální správy, včetně vojenských a policejních posádek, dále pak různé služby a nezemědělské výrobní činnosti, zejména podniky zpracovávající domácí suroviny, většinou jen na transportovatelnou surovinu. Administrativní, správní, mocenský aparát a výrobní podniky byly přirozeně pod vedením bývalé koloniální velmoci a byly ovládnuty cizím kapitálem. Jejich propojení do ostatního hospodářství země, jmenovitě pak směrem k tradičnímu sektoru, bylo minimální. Městský sektor byl převážně zásobován importem produktů ze zahraničí, zejména z mateřské země, a to jak produkty zpracovatelského průmyslu, tak i potravinami. Jenom malá část spotřeby městského sektoru byla hrazena nákupem určitých produktů místních, vyráběných v tradičním sektoru. Tato omezená část spotřeby je pochopitelná jednak vzhledem k tomu, že výroba přebytků byla v tradičních podnicích malá, jednak spotřeba obyvatel v městském sektoru byla co do sortimentu, kvality a kvantity obdobná jako v zemích vyspělých. Importy do městského sektoru se děly zejména za peníze získané na daních za exporty zemědělských i nezemědělských produktů, jakož i za části platů správních a jiných úředníků a zaměstnanců věnovaných na spotřebu.

Život v tomto sektoru je v naprostém nesouladu se životem převážně většího domácího obyvatelstva. Nejde jen o nesoulad ve způsobech práce, ale i nesoulad v systému směny i spotřeby a v neposlední řadě o nesoulad politických představ. V městském sektoru, resp. ve městech v rozvojových zemích, a to ze-

jména v těch, která byla střediskem koloniální správy, setkávají se dva různé světy. Svět vyspělé země se způsobu práce i života obyvatel, zejména buržoazní třídy, a pozůstatky staré kultury a tradic obyvatelstva domácího, přirozeně ovlivněné a narušené světem vyspělé země. Městský sektor se tak nejen liší od tradičního sektoru, ale i od samotných měst v zemích vyspělých. Města v koloniích, protektorátech apod., nebo města v dnes politicky nezávislých rozvojových zemích nejsou tak dobrým modelem dalšího společenského a ekonomického rozvoje. Přitom jsou tato města i dnes středisky správy rozvojových zemí, do nichž přicházejí obyvatelé tradičního sektoru, který je většinou značně přelidněný. Avšak vzhledem k charakteru těchto měst nenalézá v nich dostatek pracovních příležitostí, neboť zpracovatelský průmysl není dostatečně rozvinut a služby jsou sice značně přesycené pracovními silami, ale kvalitativně podstatně odlišné od služeb v zemích vyspělých. A tak se neustále množí armáda nezaměstnaných, polozaměstnaných a na pokraji existence žijících lidí. Městský sektor v rozvojových zemích vykazuje pak velkou spotřebu, ale sám málo vyrábí. V jeho rámci vznikají nejen problémy rentabilnosti investic, problémy zásobování, ale i problémy odbytu výrobků, vzhledem k malé kupní síle obyvatel, jmenovitě na vnitřním trhu rozvojové země, nutnost dovozů řady výrobků do měst, problémy plateb do zahraničí. Na život městského sektoru působí nedostatečně rozvinutá infrastruktura, nepravidelné zásobování i základními potravinami vlastní výroby, problémy formace kádrů, spojení, dopravy atd. Nedostatek základního pořizovacího kapitálu a nedostatek úspor mezi obyvatelstvem uzavírá tento kruh. A tak i vzdor tomu, že rozvojové země jsou dnes politicky nezávislými zeměmi, městský sektor přežívá i tuto prvou fázi protikoloniálních revolucí a existuje „vedle“ sektoru tradičního, aniž by s ním tvořil harmonický celek.

SEKTOR EXPORTNÍCH FIREM

Rozpad vnitřní ekonomiky rozvojových zemí je charakterizován existencí sektoru exportních firem. Exportní firmy představují fakticky podniky vybudované na základě vývozu kapitálu do území ovládaných koloniálním systémem. Jsou to podniky zemědělské i nezemědělské, jejichž účelem bylo získání surovin určitého druhu (v zemědělství jsou to produkty tropického a subtropického pásma) tj. surovin pro zásobování zpracovatelského průmyslu a vnitřního trhu mateřské země nebo dalšího reexportu na trhy světové. Z toho důvodu byla převážná část těchto podniků v údobí přímého kolonialismu fakticky součástí národního hospodářství dané země mateřské a nikoli samotné kolonie. V rámci těchto podniků, popř. v městském sektoru byly suroviny podle povahy produktů buď přímo exportovány, nebo upravovány na snadněji dopravovatelný polotovár. Zpracováním suroviny na konečný produkt se zabývaly zpracovatelské podniky v zemích vyspělých. Velmi často byly podniky exportních firem zakládány právě zpracovatelskými podniky v zemích vyspělých nebo jinými společnostmi či podniky. Sektor exportních firem je někdy nazýván „sektor moderní“ nebo „sektor vyspělý“. Toto pojmenování je založeno na tom, že úroveň koncentrace výrobních prostředků, používání některých prvků soudobých technologií, některých mechanizačních prostředků, ušlechtilých osiv a sádí, fyto-sanitárních a zooveterinárních prostředků, a zejména pak účel výroby, kterým byla tržní produkce a nikoliv samozásobení, odlišuje podstatně tyto podniky od podniků v sektoru tradičním. Na druhé straně však podniky sektoru exportních firem používají technologií a systémů organizace práce a pracovních procesů,

od kterých bylo ve vyspělých zemích dávno upuštěno. Exportní firmy operují s možností získání dostatečného množství levných pracovních sil, méně kvalifikovaných, které jsou na relativně přelidněném venkovu, resp. v tradičním sektoru. V důsledku toho je převážná část pracovních procesů organizována na podkladě masového nasazení živé lidské práce s použitím jmenovitě forem nižší kooperace práce. Podstatné rozdíly jsou v celkovém systému výroby, nejen v technice a technologii, ale i v organizaci práce, v odměňování a řízení.

Sektor exportních firem je v řadě oblastí rozvojových zemí integrován na obchodní nebo zpracovatelské firmy v zemích vyspělých. Integrace má jak pravou, tak i nepravou formu. V každém případě však výrobní programy exportních firem jsou podstatně ovlivňovány a mnohdy určovány jejich zahraničními partnery.

Exportní firmy jsou základním sloupem ekonomické vazby rozvojových zemí na světovou ekonomiku a zejména pak na ekonomiku světové kapitalistické soustavy. Jsou ve své podstatě jedním ze základních pilířů neokolonialismu a působí i jako retardační faktor na tradiční sektor.

Z těchto důvodů nelze považovat sektor exportních firem ani za „moderní“ ani za „vyspělý“, neboť se jeho faktický technicko-ekonomický stav a zaměření od této klasifikace podstatně liší. Jedná se tedy o podniky zemědělské i nezemědělské, detašované od prostoru rozvojových zemí využívající přírodních i ekonomických podmínek tohoto prostoru, spojené s partnery v zahraničí, zaměřené na export produktů potřebných pro tyto partnery a v důsledku toho jen málo spojené s vnitřní ekonomikou a vnitřními potřebami dané rozvojové země. Měli tento sektor vytvořit skutečnou jednotu s vnitřní ekonomikou rozvojové země a odpovídat svou společensko-ekonomickou úlohou potřebám této ekonomiky, musí podstatně změnit svůj charakter. Musí v něm dojít nejen k přesunům ve smyslu výrobního zaměření, ale i ke značnému přesunu investic do zpracovatelské části výrobního procesu, ve smyslu přestavby mzdových soustav, systému řízení, vlastnických poměrů a postupného vytvoření vazby jak na vnitřní ekonomiku rozvojové země, tak na vlastní vazbu na světové trhy.

ČESKOSLOVENSKÉ DRUŽSTEVNÍ HNUTÍ A MOŽNOSTI UPLATNĚNÍ JEHO ZKUŠENOSTI PŘI NEKAPITALISTICKÉ CESTĚ ROZVOJOVÝCH ZEMÍ

Československé družstevní hnutí, a to nejen zemědělské, ale i nezemědělské, má dlouhou historii a řadu zkušeností, které mohou rozvojové země uplatnit. Především je nutno uvážit, že český i slovenský národ žije v podmínkách nezávislého státu historicky malou etapu. Družstevní hnutí se začalo rozvíjet v dobách, kdy oba tyto národy žily v podmínkách národního a sociálního útlatku a kdy značná část duchodů pramenících z práce těchto národů plynula mimo rámec národních pospolitostí. I u nás existoval svým způsobem „tradiční sektor“, zejména na vesnici a v zemědělství, kde se udržovaly národní tradice, jazyk, zvyky, zkušenosti, historie. Výrobní způsoby, i když ne identické s výrobními způsoby v rozvojových zemích byly rovněž velmi silně ovlivňovány tradicí a konzervatismem plynoucím z obdobných příčin, jako ve vesnických společnostech v rozvojových zemích. Družstevní hnutí, které vzniklo ve své podstatě jako obrana malých zemědělců vůči pronikajícímu kapitalistickému systému, mělo obdobné snahy jako mají, byť legislativně nefixované, ale fixované ve zvykovém právu, vesnická, rodová a kmenová společenstva rozvojových zemí.

I naše zkušenosti z vývoje družstevního hnutí v průběhu rozvoje kapitalismu v období 1. ČSR mají velký význam pro družstevní hnutí v rozvojových

zemích. Především ukazují, že kapitalistická cesta vývoje nevede nikam jinam, než k deformaci i samotného družstevního hnutí a k jeho přeměně v jednu z transmisí vlády buržoasie.

Družstevní hnutí má revoluční úlohu ve společenské a ekonomické přestavbě národního hospodářství v rozvojových zemích, které jsou zejména spojeny s druhou fází protikoloniálních revolucí a mohou tyto naše negativní zkušenosti z vývoje družstevnictví v kapitalismu použít jako přebrazu výsledků, kterých by bylo dosaženo, nedaly-li by se cestou nekapitalistického vývoje. Ostatně konec buržoasní ČSR v okupaci ve druhé světové válce a ztráta národní a tím i ekonomické nezávislosti jasně ukazují, že v kapitalistickém vývoji nelze nadlouho počítat s nekompromisní nezávislou politikou. Rodící se měšťáctvo bude, pokud by se některá rozvojová země dala cestou kapitalistického vývoje, v případě sebemenšího nebezpečí se strany pracujícího lidu setrvávat na pozicích nekoloniální závislosti, která mu zajišťuje sice ne zcela, ale přece jen značný podíl na moci a ziscích. Ostatně vývoj některých rozvojových zemí již dnes ukazuje tyto tendence. Na druhé straně je nutno vyzvednout skutečnost, že naše družstevní hnutí se i v deformujícím vlivu kapitalistického státu snažilo, byť i jen s dílčími úspěchy, zachovat demokratičnost svého vnitřního života. Jmenovitě pak prostí členové byli těmi, kdo tuto vnitrodružstevní demokracii po osvobození prosadili jako základní podmínku existence družstevního hnutí.

Družstevní hnutí a zejména pak zemědělské družstevnictví nelze plně rozvinout bez podpory státu a bez jeho obecně řídicí úlohy. Obrovská transformace zemědělství, od drobných hospodářství k velkovýrobním zemědělským družstevním podnikům, není možná bez celospolečenské podpory a bez investic, jejichž zdrojem není jen samo zemědělství. Stejně tak i celospolečenská činnost ve školství, propagaci, osvětě, ve výzkumu a jeho uplatnění v praxi směřující k výchově kádru a k přeměně tradičních výrobních systémů v systémy ekonomicky a technicky vyspělejší je v rozvojových zemích jedním z předpokladů, jak modernizovat tradiční zemědělství a přeměnit ho v zemědělství na vyšší úrovni. Politika socialistického státu pod vedením komunistické strany, vyzbrojena teoretickými podklady Lenina družstevního plánu, plně podporovala chudé rolnictvo a potlačovala vesnické kapitalisty. Byla pak základnou, na níž bylo možno ostatní společenskou činnost postavit a bez níž si nelze představit přeměnu, ke které v historicky krátké etapě došlo v našem zemědělství. V rozvojových zemích jde rovněž o to, aby vrstva prominentních příslušníků řídicí se buržoasie, často kompromitované spoluprací s koloniálními vládami, byla politicky a ekonomicky paralyzována. I když třídní rozpad společnosti v mnohých rozvojových zemích nemá stejnou povahu, jako měl v Evropě a v ČSSR, přece jen je nutno tuto úlohu považovat za velmi důležitou. Obecně je tedy možno říci, že to jsou především naše zkušenosti z údobí přechodu od kapitalismu k socialismu, které je možno v obecné rovině použít i v rozvojových zemích, přirozeně uzpůsobené vnitřním podmínkám těchto zemí samotných. Formy budou jistě velmi různé podle podmínek, které v různých rozvojových oblastech jsou.

Problémy nekapitalistické cesty rozvoje vnitřní ekonomiky rozvojových zemí znamenají ve své podstatě takovou přestavbu a výstavbu národního hospodářství, která by řešila postupně vytvoření ucelené národohospodářské soustavy, odstranila vnitřní nesourodosti současně existujících sektorů, provedla konečnou dekolonizaci a vyřešila tak úkoly druhé etapy protikoloniálních revolucí. Nekapitalistickou cestu vývoje je možno spatřovat jak ve strukturální přestavbě vnitřní ekonomiky rozvojových zemí, tak v řadě zásahů v oblasti společenské, společensko-ekonomické, ekonomicko-organizační a technické, jakož i v oblasti zahraničně-politické a zahraničně-ekonomické.

Nekapitalistická cesta vývoje znamená především chápat soudobou ekonomiku rozvojových zemí nikoli jako souhrn individuálních podniků, ale jako souhrn podniků, které budou postupně přetvářeny jak v podniky státní nebo národní, tak v podniky družstevního či komunálního charakteru. V zemědělské výrobě

je tradiční sektor často charakteristický občinovým vlastnictvím, jehož postupný přechod do forem vlastnictví družstevního je možno úspěšně řešit. Stejně tak i podniky plantážních soustav, tedy převážně podniky exportních firem, je možno přebudovat v různé nekapitalistické formy podnikání — družstevní statky (např. formy Alžírsko, samosprávné podniky) nebo výrobní družstva, kde व्यवस्थितý statek je centrem, okolo něhož se soustřeďují ostatní drobní rolníci a vytvářejí společný podnik (Tunisko) nebo výrobní kooperace družstevního charakteru typu sudánské Geziry nebo konečně vytváření podniků státních s úkoly především v oblasti šíření pokrokových výrobních a organizačních metod nebo s úkoly výrobními, souvisejícími jak se zásobováním vnitřního trhu, tak s úkoly exportními.

Nekapitalistická cesta vývoje znamená postupné zavedení plánovitého řízení národního hospodářství ve všech oblastech, a to i v tom případě, že podklady pro plánovitý rozvoj budou v prvních fázích neúplné a nepřesné vzhledem k tomu, že statistická a informační služba v rozvojových zemích je teprve v počátcích svých společenských funkcí.

Při nekapitalistické cestě vývoje budou rozvojové země muset investovat do takových projektů, které budou měnit strukturu národního hospodářství, i když v některých těchto projektů nebude zajištěna vysoká a bezprostřední ziskovost. Bude tedy nutné investovat nejen do podniků rentabilních v současné etapě, ale i do projektů, jejichž rentabilita se projeví teprve v budoucnosti nebo jejichž rentabilita bude mít kromě zisku také společensko-ekonomické a politické důsledky. V rámci těchto projektů bude nutné ve většině rozvojových zemí investovat ve zvýšené míře do infrastruktury, která je málo rozvinutá a proto je nemožné vybudovat pevné, stálé a ucelené vazby mezi jednotlivými národohospodářskými sektory. V rámci infrastruktury bude nutné věnovat i obrovskou pozornost rozvoji školských a osvětových soustav. Tyto investice musí rozvojové země posuzovat nikoli z hlediska zisku, ale jako intelektuální investice, jejichž „rentabilita“ se projevuje v lidském faktoru. Tyto investice jsou naprosto nezbytné zejména při nekapitalistické cestě, která znamená zapojování širokých mas rolníků do pokrokových výrobních podniků, do nových produktivnějších technologií, jež nelze uskutečnit bez vyškolených kádrů.

TRANSFORMACE EXPORTNÍCH FIREM

V rámci přestavby vnitřní ekonomiky rozvojových zemí je nekapitalistická cesta charakteristická tím, že podniky exportních firem přecházejí do národního, státního nebo společenského vlastnictví, popř. do forem smíšených společností s omezením nebo zastavením transferu zisků do zahraničí. Aby se exportní firmy staly součástí národního hospodářství rozvojových zemí, musí postupně měnit své výrobní programy zejména v tom směru, že budou investovat do sfér zhodnocovacího procesu vyráběných surovin, aby tak jejich výrobky mohly být lépe uplatňovány na mezinárodních trzích a byly i výrobky sloužícími ke spotřebě na vnitřním trhu.

Exportní firmy, které budou postupně přeměněny ve zdroj rozvoje tržní výroby, mohou se stát i dalším zdrojem pracovních příležitostí pro relativně přeplněný venkov. V rámci této tak potřebné přestavby samotných exportních firem je nutné řešit i otázku vazeb těchto firem na spolupracující partnery v kapitalistických zemích. Exportní firmy se postupně přestanou podílet na celosvětové dělbě práce prostřednictvím zpracovatelských podniků nebo obchodních organizací ve vyspělých kapitalistických státech a stanou se přímými účastníky ce-

losvětové dělby. Ekonomické i mimoekonomické svazky, které zdědily rozvojové země po koloniálních vládách a které jsou bedlivě zachovávány a využívány neokolonialismem, budou tak postupně slábnout a bude i omezen podstatně neblahý dopad neekvivalentní směny, která je dnes jednou z hlavních příčin relativní chudoby třetího světa. Jde tedy v podstatě o přeměnu tohoto sektoru v integrální součást národní ekonomiky rozvojových zemí, a to zejména s ohledem na vytvoření vlastní zpracovatelské a komerční základny pro zajištění přímých vazeb na světové trhy, pro zásobování vlastního národního trhu, podstatné rozšíření základny zdrojů akumulace tak potřebné pro rozvoj ekonomiky, vytvoření dalších pracovních příležitostí a v zemědělství vytvoření velkovýrobních zemědělských podniků, které by byly středisky modernizace tradičního sektoru po všech stránkách. Tady pak formy družstevních zemědělských podniků v různých variantách, mají obrovské perspektivy rozvoje. Tyto zemědělské podniky by se měly stát centry dekolonizace ne jen v ekonomickém, ale i v sociálním a politickém smyslu slova.

MODERNIZACE TRADIČNÍHO SEKTORU

Jestliže v transformovaném sektoru bývalých exportních firem může družstevnictví nalézt významné místo a plnit své pokrokové poslání, pak v problémech modernizace tradičního sektoru je toto jeho místo mnohem důležitější. Tradiční sektor představující masy obyvatelstva rozvojových zemí, především spojené se zemědělskou prvovýrobou, je prostředí, v kterém družstevnictví v doznívajících formách občinových vztahů nalézá velmi široké pole uplatnění. V současném družstevním hnutí v rozvojových zemích nalezneme řadu forem, které na tyto vztahy navazují, i když ne po všech stránkách. Ponechávají a posilují ještě existující kolektivní vlastnictví a doplňují je modernějšími metodami výroby, řízení, rozdělování. Mexické ejidos, peruánské a bolivijské comunidades indigenas, družstva v zemích západní Afriky postavená na rodové či kmenové spolupráci apod. jsou dokladem toho, že družstevní hnutí má ve výrobní sféře velké perspektivy. V rozvoji těchto forem výrobních zemědělských družstev mohou být pokrokové zkušenosti našeho družstevního hnutí uplatňovány. V ČSSR byly vytvořeny a měly svou úlohu I. a II. typy zemědělských výrobních družstev, které navazovaly na některé doznívající tradice našich rolníků. Jejich organizace a řízení se uplatňují i v některých případech v rozvojových zemích, např. v Tunisku, v Quinei apod.

Nemalou úlohu při modernizaci tradičního sektoru a tradičního způsobu života mají otázky změny tradiční směny a spotřeby. Naše družstevní hnutí může v těchto problémech být jednou z ukázek, jak spojit družstevnictví jak výrobní, tak spotřební; bytové a jiné problémy modernizace vesnického života.

TRANSFORMACE VÝROBY

Přechody tradičních zemědělských podniků v podniky postupně zapojované do tržních vztahů a introdukující pokrokovější způsoby výroby by znamenaly zvýšení produkce jak s ohledem na sortiment, tak s ohledem na množství výrobků, které jsou velice pestré a vyplývají z rozností přírodních, ekonomických a také demografických problémů v dané oblasti nebo v určité rozvojové zemi. Základním prostředkem pro změnu výrobních způsobů je nutnost výstavby poradenských služeb, které by masám naturálních výrobců postupně objasňovaly problémy nových výrobních postupů, metod a odvětví a které by zároveň po-

máhaly ve změně jejich výrobně-technické základny. Rozvojové země mají velmi blízko k možnostem postupného vytváření kolektivních velkopodniků, a to cestou postupného zakládání společných polí na nově vzdělávaných půdách, postupného zakládání zemědělských družstev jmenovitě výrobních, jakož i rozvoje zemědělských podniků velkovýrobního charakteru při osidlování nových půd nebo při zapojování většího množství zemědělské půdy do půdy orné. Lze říci, že vytváření právě těchto nových podniků je jednou ze základních forem přeměny různých komunálních, kmenových, rodových nebo jiných naturálních podniků v podniky, které by znamenaly kvantitativní i kvalitativní zvrát jak ve výrobních poměrech, tak i ve výrobních silách. Přirozeně je nezbytné, aby tyto nově budované a zakládané podniky používaly i zlepšených způsobů hospodaření na půdě, lepších výrobních prostředků, náradí, nástrojů, tažné síly, šlechtěných osiv a sádí, fytopatologických a zooveterinárních prostředků atd., jakož i zlepšených systémů v zemědělských soustavách navazujících jmenovitě na racionální využívání přírodních a ekonomických podmínek, vytváření vazeb mezi odvětvími, jmenovitě mezi živočišnou a rostlinnou výrobou, postupné rozšiřování pracovních příležitostí, zavádění intenzivních zemědělských odvětví aj.

Transformace výroby se přirozeně nebude moci obejít bez účinné pomoci celé společnosti, zejména státu, přičemž tato pomoc se nebude moci omezit jen na poradenství, ale bude muset zahrnovat i výstavbu modernizačních středisek vybavených základními zemědělskými stroji, zejména na základní pracovní operace při obdělávání půdy, jakož i prostředky na posklizňové úpravy jednotlivých zemědělských produktů, středisek, která by postupně introdukovala šlechtěná osiva a sádě a zajišťovala i rozvoj užitkovosti hlavních chovů hospodářských zvířat. Nemalou úlohu bude muset sehrát i pomoc státu při postupné racionální chemizaci zemědělství, tj. takové chemizaci, která by zachovala na jedné straně nezkažené přírodní a životní prostředí a na druhé straně pomohla účinně zvýšit úroveň výroby.

PROBLÉMY KOMERCIALIZACE

Není pochyb o tom, že zvýšení tržní produkce tradičního sektoru je jednou ze základních forem přestavby vnitřní struktury národního hospodářství. Zvýšení tržní produkce umožní omezení dovozu potravin ze zahraničí zejména do sektoru městského, umožní i zvýšení životní úrovně samotného sektoru tradičního. Problém zvýšení tržní produkce ovšem souvisí s problematikou vytvoření dostatečných základů nejen pro posklizňové úpravy zemědělských produktů, ale i pro skladování těchto produktů a jejich transport na místa spotřeby, tj. buď do zpracovatelských podniků nebo na vnitřní trhy. Tím by ovšem otázka zvyšování produkce ve formě přebytků nebyla dostatečně zajištěna. Je nutno zajistit i dostatečné zásobování tradičního sektoru jak novými výrobními prostředky, tak i spotřebním zbožím tak, aby tradiční prostředí se oprostilo postupně nejen od tradiční směny, ale také od tradiční spotřeby. V této problematice musí sehrát obrovskou úlohu nejen síť obchodních zařízení, ale zejména osvětová služba. Na rozdíl od služeb poradenských, jejichž cíle jsou ve sférách technicko-ekonomických, musí osvětová služba být zaměřena spíše na cíle sociálně-ekonomické tak, aby postupně tradiční zemědělec byl schopen přejímat a vstřebávat nejen nové způsoby výroby, ale aby si uvědomil i nutnost změny své vlastní spotřeby a svého vlastního způsobu života. Proto musí osvětová činnost a osvětová služba jít ruku v ruce s ostatními faktory celospolečenské snahy o transformaci tradičního sektoru, tedy tradičního prostředí jako takového. Je

přirozené, že osvěta, tj. vnášení pokroku mezi lidové masy, musí být velmi široká a nebude přirozeně zahrnovat jen zemědělství, resp. výrobní způsoby, ale bude také zahrnovat nové formy života, vzdělání, rozhledu, spotřeby a životního stylu obyvatelstva.

ZÁVĚRY

Zemědělské družstevnictví spojené s úkoly, které u nás má družstevnictví spotřební a v minulosti mělo družstevnictví úvěrové, se může stát v rozvojových zemích důležitým nástrojem při uplatňování nekapitalistické cesty rozvoje a rekonstrukce tradičního sektoru směrem k společensky progresivním formám výroby, směny i spotřeby. Modernizace tradičního sektoru, jako politicko-ekonomický a společenský úkol, může při využití zkušeností družstevního hnutí rychle překonat ekonomickou zaostalost, vést k moderním a progresivním formám výroby a podílet se na celkových společenských a kulturních změnách života v rozvojových zemích. Při nekapitalistické formě rozvoje je pak družstevní hnutí jednou ze základů přechodu od společnosti, ve které doznívají občinové nebo polofeudální společenské poměry, ke společnosti bez antagonistických tříd.

Formy zemědělských výrobních družstev budou jistě velmi rozdílné a to podle podmínek, ve kterých se budou rozvíjet. Na vyvlastněných podnicích se již dnes osvědčily formy družstevních statků nebo statků rolnických samospráv, popř. statků, které jsou centry pro vznikající připojení dalších malých hospodářství. Na nově vzdělávaných a kolonizovaných půdách vznikají družstva výrobního typu, zakládaná pod vedením státu usazovanými zemědělci, kteří jsou především z kmenů nomádů nebo z těch rolníků, kteří nevlastnili půdu.

Významnou úlohu je nutno spatřovat ve vývojových formách výrobních zemědělských družstev již individuálních rolníků nebo rodin, či rodů. Sdružování těchto zemědělců při společných pracích na „kolektivních polích“, jejichž účelem je výroba přebytků základních potravin pro vnitřní trh, společné osevní a pěstební postupy při využití výrobních mechanizačních prostředků, spojování podniků v nové velkovýrobní podniky s cílem zvýšení výroby a zejména tržní produkce, to jsou již dnes známé a dobré formy rodících se zemědělských výrobních družstev. Přitom nesmíme zapomenout na to, že i nevýrobní formy zemědělského družstevnictví, zejména ty, které výrobním družstvům upravují cestu, mají v dnešní problematice modernizace rozvojových zemí velkou úlohu.

Literatura

- JANKOVSKÝ, B.: Obilní problém ve světovém zemědělství. ÚVTI, Praha 1972.
JANKOVSKÝ, B.: Ekonomika rozvojových zemí. ÚRD, Praha 1974.
ŠPIRK, L.: Zemědělské družstevnictví v RZ. Zemědělské informace ze zahraničí 5, 1973.
ŠPIRK, L.: Zemědělské družstevnictví. ÚRD, Praha 1973.

Došlo dne 28. 5. 1974

JANKOVSKÝ B. (Ústřední družstevní škola ÚRD, Praha). *Možnosti rozvoje zemědělského družstevnictví v rozvojových zemích*. Sbor. ÚVTI - Sociol. zeměd. 11 (1) : 45-55, 1975.

Článek vychází z rozboru strukturální charakteristiky vnitřní ekonomiky rozvojových zemí, tak jak ji tyto státy převzaly po rozpadu koloniální soustavy. Charakterizuje tradiční městský sektor a sektor exportních firem a jejich postupně rozvíjející se vztahy, ve kterých má družstevní hnutí důležitou úlohu. Autor se dále zabývá ve stručnosti jednotlivými úkoly, které souvisí s transformací jmenovitě tradičního sektoru a sektoru exportních firem, a to zejména v zemědělské výrobě. Na základě zkušeností z rozvoje zemědělských i jiných družstev v ČSSR i na základě již existujících forem družstevních podniků posuzuje autor výhodnost výrobních zemědělských družstev v prostoru rozvojových zemí a jejich spojení s úkoly spotřebního družstevnictví i ostatních forem zemědělského nevýrobního družstevnictví.

ЯНКОВСКИЙ Б. (Центральная кооперативная школа Центрального совета кооперативов, Прага). *Возможности развития сельскохозяйственной кооперации в развивающихся странах*. Sbor. ÚVTI - Sociol. zeměd. 11 (1) : 45-55, 1975.

Статья основывается на анализе структурной характеристики внутренней экономики развивающихся стран, так как эти страны получили после распада колониальной системы. Характеризует традиционный городской сектор и сектор экспортных фирм и их постепенно развивающиеся отношения, в которых кооперативное движение занимает важную роль. Автор также кратко отмечает отдельные задания, зависящие от превращения, в частности, традиционного сектора и сектора экспортных фирм, преимущественно в сельскохозяйственном производстве. На основе опыта, в развитии сельскохозяйственных и иных кооперативов в ЧССР, на основе существующих форм кооперативных предприятий, автор проводит оценку пригодности производственных сельскохозяйственных кооперативов в развивающихся странах и их связи с заданиями потребительской кооперации и остальными формами сельскохозяйственной непродуцтвенной кооперации.

JANKOVSKÝ B. (Zentrale Genossenschaftsschule des Zentralrates der Genossenschaften, Praha). *Entwicklungsmöglichkeiten des landwirtschaftlichen Genossenschaftswesens in Entwicklungsländern*. Sbor. ÚVTI - Sociol. zeměd. 11 (1) : 45-55, 1975.

Der Artikel geht von der Analyse der strukturalen Charakteristik der Innenökonomik der Entwicklungsländer aus, so wie diese von diesen Ländern nach dem Zerfall des Kolonialsystems übernommen wurde. Es werden der Traditionsstadtsektor und der Sektor der Exportfirmen und ihre sich schrittweise entwickelnden Beziehungen, in denen die Genossenschaftsbewegung eine wichtige Rolle spielt, charakterisiert. Im weiteren befaßt sich der Autor kurz mit den einzelnen Aufgaben, die mit der Transformation des namentlich Traditionssektors und des Sektors der Exportfirmen zusammenhängen, und zwar insbesondere in der landwirtschaftlichen Produktion. Aufgrund der Erfahrungen aus der Entwicklung der landwirtschaftlichen und anderen Genossenschaften in der ČSSR sowohl aufgrund der bereits existierenden Formen der Genossenschaftsbetriebe wird von dem Autor die Zweckmäßigkeit der landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaften auf dem Gebiet der Entwicklungsländer und ihre Verbindung mit den Aufgaben des Verbraucher-genossenschaftswesens sowohl der anderen Formen des landwirtschaftlichen Nichtproduktionsgenossenschaftswesens beurteilt.

Adresa autora:

Doc. ing. Bořek Jankovský, CSc., Ústřední družstevní škola ÚRD, Těšnov 5, 110 00 Praha 1

Vědecké časopisy

ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÉ

uveřejňují původní vědecké práce o vyřešených výzkumných úkolech ze všech oborů zemědělství a lesnictví. Dále otiskují vědecká pojednání, studie a přehledy zahraniční literatury o vědeckých problémech. Práce z různých výzkumných pracovišť, vztahující se k jednomu problému, jsou vydávány v monometrických číslech.

V roce 1975 budou vydány časopisy :

Rostlinná výroba	12 X ročně, předplatné Kčs 216, -
Živočišná výroba	12 X ročně, předplatné Kčs 120, -
Veterinární medicína	12 X ročně, předplatné Kčs 120, -
Zemědělská ekonomika	12 X ročně, předplatné Kčs 120, -
Zemědělská technika	12 X ročně, předplatné Kčs 120, -
Sborník ÚVTI	16 X ročně, předplatné Kčs 160, -
Lesnictví	12 X ročně, předplatné Kčs 144, -

Vědecký časopis *Scientia agriculturae Bohemoslovaca* je určen pro zahraničí. Otiskuje vědecké práce a studie, které jsou československým přínosem k celosvětovým poznatkům zemědělské vědy. Články jsou otiskovány v angličtině, ruštině, němčině a francouzštině. Časopis vychází čtvrtletně a celoroční předplatné činí Kčs 40, -.

Věstník Československé akademie zemědělské je orgánem ČSAZ a výzkumných ústavů. Informuje o problematice zemědělské vědy a výzkumu, projednávané na zasedáních pléna, předsednictva, odborů a komisí ČSAZ, na konferencích a sympóziích. Přináší referáty z mezinárodních kongresů a výsledné zprávy ze studijních cest ze zahraničí. V četných rubrikách uveřejňuje materiály o plánech a výsledcích činnosti jednotlivých ústavů a pracovišť. Věstník ČSAZ vychází měsíčně a celoroční předplatné činí Kčs 96, -.